

Koltai Gábor

„Szomszédjával vizálykodott és az halálra sújtotta”

**Halálokok vizsgálata az őriszentpéteri református
gyülekezetben, 1784–1895**

A modern társadalomtörténet egyre kevésbé használja a történeti demográfia eredményeit, a kvantitatív történetírással együtt háttérbe szorult ez a történeti segédtudomány is. De a történeti demográfia számára kiút lehet a manapság egyre népszerűbbé váló mikrotörténeti kutatás, hiszen egy közösség születési, halálozási, illetve házassági jellemzői a vizsgált csoport életének lényegi dolgaira, szokásaira mutathatnak rá.¹ Jelen munka történeti demográfiai adalék egy tervezett mikrotörténeti vizsgálathoz: az őriszentpéteri református közösséget tanulmányozva, a halálokokat vennénk górcső alá az 1784–1895 közötti időszakban. A tanulmány célja ezzel az egyes járványok, betegségstípusok meghatározása, azonosítása és ezen keresztül a református közösség halandóságának vizsgálata.

Bevezetés

A délnyugat-magyarországi Órség tájegység központjának, Őriszentpéternek (illetőleg a lakosság zömét kitevő reformátusoknak) a népesedéstörténetével, halandósági viszonyaival már korábban foglalkoztunk.² A vizsgálat során megállapítottuk, hogy az 1784–1895 közti időszakban nem beszélhetünk a közös-

¹ Modern társadalomtörténeten a kvantitatív, nagy ciklusokkal dolgozó makrovizsgálatok ellenében kifejlődött társadalomtörténeti irányzatokat (mikrotörténelmet, történeti antropológiát, új kultúrtörténetet, stb.) értem. Az irányzatok elemzése, illetve a mikrotörténelem sajátosságainak leírása már magyar nyelven is számos kötetben megjelent. A teljesség igénye nélkül: BÓDY-Ő. KOVÁCS, 2003; GYÁNI, 2000; NOIRIEL, 2001; REVEL, 2001; SEBŐK, 2000; SZIJÁRTÓ, 2000.

² KOLTAI, 2003.

ségben demográfiai válságról. Voltak magasabb halálozást hozó esztendőök, de az előző évtized átlagaival összevetve, ezek nem érték el a kétszeres vagy ennél magasabb ugrást.³ Bár nem beszélhetünk nyugat-európai típusú halálozási válságról⁴ Őrszentpéteren, de természetesen itt is voltak magas halandósággal járó esztendőök (1. táblázat).⁵ Például 1800 és 1809 között átlagosan 21,6 haláletet jutott egy esztendőre, ami a vizsgált korszak legmagasabb aránya. Az előző évtizedhez képest hat kiugróan magas mortalitással járó évet találunk. 1802-ben illetve 1804-ben pedig az évtizedes átlag másfélszeresét is elérő halálozás sújtotta a református közösséget.

Időszak	Évtizedes halálozások átlagai	Magas halandóságú évek száma	Előző évtized átlagához képest kiugró évek száma	Átlagos halálozási arány 1,5-szeresét elérő évek
1784–1789	19,83	2		1784, 1788
1790–1799	16,1	4	3	1798, 1799
1800–1809	21,6	6	6	1802, 1804
1810–1819	16,4	5	1	
1820–1829	18,9	5	6	1828
1830–1839	20,8	5	6	1832, 1837
1840–1849	19,2	4	4	1840, 1848
1850–1859	20,4	4	5	1854, 1855
1860–1869	16,1	4	1	
1870–1879	16,1	5	5	
1880–1889	14,1	4	2	1884
1890–1895	17,33	2	5	

1. táblázat: *Magas halálozási évek az Őrszentpéteri református közösségben (1784–1895)*

³ Uo. 218.

⁴ A nyugat-európai halálozási válság fő jellemzője, hogy a halálozások száma az előző évekhez képest megkétszereződik, vagy még magasabb arányokat is elérhet. A jelenség ezzel kihat a születésekre is, mivel a következő években jelentősen visszaesik a számuk, illetve elmaradnak a házasságkötések. Majd a válság elmúltával kiugróan magas születésszámokat lehet megfigyelni. Ez a rendszer a 18. század végéig jellemző volt a nyugat-európai társadalmakra. Bővebben erről: BENDA, 2000. 145–149.

⁵ KOLTAI, 2003. 217–218.

Korábban már vizsgáltuk, hogy mi okozhatta az átlagfeletti halálozást ezekben az években.⁶ Mivel az Őrségben jelentősebb katonai cselekmények nem történtek korszakunkban és nagy éhínségekről sincs adatunk a térségre vonatkozóan, így a magasabb halálozást valószínűsíthetően járványok okozhatták a faluban.⁷ Ennek a megállapításnak a halotti anyakönyvi bejegyzések vizsgálatával próbáltunk utánajárni.

Az őriszentpéteri református halotti anyakönyvezés⁸ 1784-től indul, kezdetben a szomszédos falvak halottait is bevezették a nyilvántartásokba. A halálokat⁹ 1798-ig nagyon ritkán tüntetik fel, csak a különös halálesetekkel tesznek kivételt (öngyilkosság, baleset, megfagyás). 1798-tól kezdve gyakrabban jelölik meg a lelkészek a halál okát, de még eléggé rendszertelenül vezetik az anyakönyveket. 1816-tól kezdve állandósul a halálokok beírása, de számos esetben a „nem tudni” bejegyzéssel szembesülhetünk. A halál okának pontosabb megnevezése csak az 1880-as évtizedtől kezdve jellemző. Erre valószínűleg az 1876-os közegészségügyi törvény (1876. XIV. tc.) is hatással volt,¹⁰ mivel a halottakat a halottkémeknek kellett megvizsgálniuk a temetés előtt, ezzel az eljárással pontosabbá vált az anyakönyvezés is.¹¹ Az anyakönyvekben előfordulnak a legismertebb járványtípusok a kolera és a pestis kivételével. A következőkben az őriszentpéteri anyakönyvekben előforduló járványokkal, azaz a himlő, kanyaró, patécs, skarlát, tüdővész, tífusz és diftéria okozta halálesetekkel foglalkozunk.

⁶ Uo. 219–220.

⁷ A demográfusok, történészek ezt a három csapást tartják a magas halandóság okának. A témáról lásd BENDA, 2000. 145–149.

⁸ Az anyakönyvek ismertetését lásd KOLTAI, 2003. 227.

⁹ Itt meg kell jegyeznünk, hogy a haláloki bejegyzések alatt nem feltétlenül a halál okát tüntették fel, hanem gyakran a halál tünetét írták be, például „sínylődözés”, „szegezés”. Ez egészen a 19. század végéig jellemző az őriszentpéteri anyakönyvezésre, vö. SZABADY, 1964. 344.

¹⁰ A törvény kötelezte az orvosokat, lelkészeket, hogy ha járványos megbetegedések fordulnak elő a településükön, azt azonnal jelentsék az elsőfokú közegészségügyi hatóságuknak (80.§.). Ez megkönnyítette a későbbiekben számos járvány lokalizálását, terjedésének megakadályozását. Erről lásd MARTON, 1959. 250.

¹¹ A halottkémek szerepéről írja Hanák Péter: „A halottszemlét és a halotti bizonyítványt Magyarországon az 1876. évi közegészségügyi törvény (XIV. tc. 110. §.) tette kötelező érvényűvé. Kimondta: „Minden halott az erre hatóságilag kirendelt személy által megvizsgálandó az iránt, vajon a halál valóban bekövetkezett-e, vajon az illető nem erőszakos halállal vagy nem valamely ragályos járvány folytán múlt-e ki.” Ha a halottkém semmilyen gyanús jelet nem talált, akkor megállapította a temetés idejét, és kiállította a halottvizsgálati bizonyítványt, amelynek alapján a helyi hatóság megadta a temetési engedélyt, és bevezette az anyakönyvbe a halálesetet. Fertőző betegség vagy erőszakos halálok gyanúja esetén a halottkém az állami és rendőri hatóságnak jelentette az esetet.” (HANÁK, 1998.)

1784–1895 között 2020 halálesetet rögzítettek az őriszentpéteri lelkészek az anyakönyvekben.¹³ Ebből 695 esetben, azaz 34,41%-ban nem szerepel a halálok megnevezése, vagy a „nem tudni” kifejezés került oda. A fennmaradó 1325 esetből 364 alkalommal, azaz 27,47%-ban valamilyen járvány okozta a halált.¹⁴ Azonban az anyakönyvezés pontatlansága, illetve a nem ismert halálokok magas száma alapján feltételezhetjük, hogy jóval magasabb arányú volt a ragályok áldozatainak száma. Erre példa lehet a himlő esete is.

Himlő

A legismertebb és a 19. század közepéig az egyik legrettegettebb járvány a himlő volt, amely Őriszentpéteren is szép számmal szedte áldozatait. Mivel tünetei régóta ismertek voltak, a lelkészek már a 18. század végétől kezdve beírták az általa okozott haláleseteket.¹⁵ A helyi halotti anyakönyvek tanúsága szerint 1798–1881 között fordult elő a közösségben a járvány, de főleg az 1830-as évekig okozott pusztítást. Összevetve a himlő előfordulását a magas halandóságú évekkel, jelentős átfedés mutatkozik. Így 1798-ban és 1804-ben valószínűsíthetően, 1832-ben biztosan a himlő okozta a magasabb halálozást. Ebben a három évben összesen 107 halálesetet jegyeztek fel, ebből bizonyosan 16 esetben okozta ez a ragály a halált.¹⁶ A himlő főként 10 év alatti gyermekek körében pusztított (2. táblázat), és több héten át jelen lehetett a faluban. Ezért megvizsgáltuk, hány olyan tíz évesnél fiatalabb gyermek halt meg a bizonyítottan himlő okozta halálesetekhez közeli időintervallumban, ahol nem ismert a halál oka. Ez további 22 lehetséges himlő okozta halálesetet jelenthet. Természetesen ez nem bizonyíték, de élhetünk azzal a feltételezéssel, hogy a halálokok pontosításának kezdetéig (körülbelül 1816-ig), jóval több himlő, illetve más járvány okozta haláleset történt, mint ami rögzítésre került az anyakönyvekben.¹⁷

¹² Nem feladatunk az egyes járvány- és betegségtípusok tüneteinek leírása, erre nézve a különböző orvosi, orvostörténeti lexikonokon kívül lásd ERDŐS, 1998.

¹³ Az egyes halálesetek elnevezéseivel, gyakoriságával illetve előfordulási idejével foglalkozó táblázatot lásd I. függelék.

¹⁴ Az egyes években előforduló járványok statisztikáját lásd II. függelék.

¹⁵ 1825-től kezdve szerepel a házassági anyakönyvekben az is, hogy a házasulandók kaptak-e himlőoltást, vagy sem.

¹⁶ 1804-ben a patécs is sok halálos áldozatot szedett a közösségben.

¹⁷ Ezt a feltételezést a többi járvány kapcsán is érvényesnek tekintem, így nem is ismételném a későbbiekben.

Betegség/kor	0-1 év	1-7 év	8-19 év	20-39 év	40-59 év	60 év felett	Ismeretlen	Összesen:
tífusz	0	1	2	12	6	4	1	26
himlő	12	21	8	7	2	0	0	50
vérhas	8	32	7	4	3	2	0	56
patécs	0	5	4	5	6	1	0	21
kanyaró	8	17	3	0	0	0	0	28
skarlát	2	1	1	0	0	0	0	4
tüdővész	5	3	5	30	47	32	0	122
diftéria	1	38	13	3	1	0	1	57
Összesen:	36	118	43	61	65	39	2	364

2. táblázat

*A biztosan fertőző betegségben meghaltak korcsoportonkénti aránya az
őrszentpéteri reformátusok között (1784–1895)*

A 19. század második felében már csak öt ízben jelent meg a járvány a faluban, és ekkor már idősebb korcsoportokat is elért.¹⁸ A szezonálitás tekintetében a himlő leginkább április-június között pusztított, de majd minden hónapban előfordult (3. táblázat). A himlőt utoljára 1881-ben említi az anyakönyv, az 1876-os kötelező védőoltás¹⁹ után ez a fenyegetettség lényegében eltűnt a közösség életéből.

¹⁸ 1850 után hét esetben is 20 évesnél idősebb embert ragadott el a himlő.

¹⁹ Ezt a már említett 1876. XIV. tc. rendelte el (92.§.). Korábban, 1813-ban már elrendelték a kötelező himlőoltást. Lásd TÓTH, 1998. 409.

Hónap	Patés	Himlő	Kanyaró	Skarlát	Vérhas	Tífusz	Diftéria	Tüdővész	Összesen:
01.	3	3	1	0	0	3	6	13	29
02.	4	0	5	1	0	2	9	17	38
03.	6	1	5	2	1	3	11	16	45
04.	2	9	7	0	0	3	4	19	44
05.	2	13	6	1	2	2	5	7	38
06.	0	9	1	0	2	3	4	7	26
07.	0	3	1	0	9	1	1	6	21
08.	0	2	0	0	14	2	2	7	27
09.	1	4	0	0	15	1	3	6	30
10.	1	2	0	0	8	0	1	5	17
11.	1	2	0	0	5	1	3	6	18
12.	1	2	2	0	0	5	8	13	31
Összes	21	50	28	4	56	26	57	122	364

3. táblázat

Az egyes járványtípusok havi ingadozása az elhalálozottak arányában az őriszentpéteri reformátusok között (1784-1895)

Kanyaró (vöröshimlő)

Ez a kifejezetten gyermekeket sújtó járvány az anyakönyv alapján csak 1833-tól üti fel fejét a faluban. Főleg a késő téli, illetve a tavaszi hónapokban okozott halálozást, leginkább a hét év alatti kisgyermek körében. Őriszentpéteren 1839-ben és 1848-ban volt súlyos kanyarójárvány, 6, illetve 8 halálesetet okozva. Elnevezése az anyakönyvekben vöröshimlő vagy vereshimlő volt. 1888–1895 között találkozunk bizonyos „vörös” elnevezésű halálokkal, amely valószínűleg szintén a kanyarót takarhatja, bár nem kizárható a vörheny (skarlát) sem.

Skarlát (vörheny)

Az anyakönyvi bejegyzések szerint csupán 1881–1884 között okozott négy halálesetet a skarlát, de valószínűleg korábban is jelen lehetett a falu életében. A betegség szintén a gyermekeket sújtotta, és a kanyaróhoz hasonló időszakban, főleg tavasszal szedett áldozatokat. A közösségben a skarlát korántsem okozott olyan súlyos problémákat a vizsgált időszakban, mint azt a 20. század első évtizedeiben tette országszerte.²⁰ De élhetünk a feltételezéssel, hogy a lelkészek esetleg összekeverhették a kanyarót és a skarlátot a tünetek hasonlósága miatt.

Hagymáz (tífusz)

A hagymáz kifejezés a 19. század közepén gyakran szerepel az őriszentpéteri anyakönyvekben, méghozzá 26 alkalommal. Maga a kifejezés arra utal, hogy a betegség szenvedő alanya gyakran kerül delíriumos, tudatzavaros állapotba a magas láz miatt.²¹ Az enciklopédiák a tünetek miatt a tífusszal azonosítják.²² Valószínűleg az ideglázként beírt halálokok is ide tartozhatnak, de ezt nem lehet bebizonyítani (további 11 eset). A tífusszal való egyezésre utalhat az is, hogy amíg a hagymáz szó 1823–1868 között szerepel halálokként az anyakönyvekben, addig a tífusz csak 1876-tól jelenik meg (igaz, csupán két alkalommal). A járvány a felnőtt korosztályokat sújtotta, főként a 20–39 év közötti embereket. A hagymáz okozta halálesetek havi eloszlása egyenletes volt a közösségben. Nagyobb járvány 1864-ben volt, amikor a hagymáz öt halálesetet okozott.

Patécs

Ezt a halálokot nem könnyű azonosítani. Magyary-Kossa Gyula szerint²³ ez egy „*kiütéses hagymáz*”, azaz kiütéssel járó lázas betegség, vagyis kiütéses tífusz is lehetne. A Révai Lexikon szerint a patécs bizonyos betegségekkel járó vérzést jelent.²⁴ A Pallas Lexikon pedig a következőképpen fogalmaz: „*kicsiny, gömböly-*

²⁰ A skarlátjárványokra vonatkozóan lásd GYERMEKHALANDÓSÁG, 1921. illetve ADATOK, 1913.

²¹ PALLAS, 1897. 183.

²² Bővebben lásd PALLAS, 1897. 182–183. illetve RÉVAI, 1925. 268–269.

²³ MAGYARY-KOSSA, 1929. 306.

²⁴ RÉVAI, 1926. 190.

*ded vérzések a bőrön, melyek súlyos fertőzéseknel lépnek fel.*²⁵ A napjaink állapotát tükröző Orvosi Lexikonban a patécs a „petechia” szócikk alatt található, és jelentése szerint szintén apró, vérzésen alapuló foltokat hagy a bőrfelületen.²⁶ Kováts Zoltán a Debrecen népességét elemző munkájában a skarláttal azonosítja be a patécsot.²⁷ Hasonlóképpen teszi ezt Andorka Rudolf²⁸ és rá hivatkozva Kocsis Aranka is munkájában.²⁹

Őriszentpéteren a patécs 1800 és 1873 között szerepel az anyakönyvekben, nagyobb mértékű halálozást 1800-ban okozott hét halálesettel. Ebben az időszakban a skarlát kivételével az összes járvány szedett már áldozatot a közösségben. Ezért ha feltételezzük, hogy ezek a ragályok patécsként már nem szerepelhetnek az anyakönyvben, akkor találtunk egy érvet a skarláttal való azonosítás mellett. Ha megvizsgáljuk milyen korosztályból kerültek ki az elhalálozottak, akkor már nem ilyen egyértelmű a kép. Azt láthatjuk a 2. táblázatban, hogy a csecsemőket kivéve az összes korcsoportnál találtunk patécs bejegyzést a halálokoknál. Ez a tény egyértelműen a skarlát ellen szól.³⁰ A patéccsal jelölt halálozások havi ingadozása azt mutatja, hogy főleg télen, kora tavasszal okozott halált, ez a jellemzője hasonlít a kanyaróra, skarlátra is. Konklúzióként azt mondhatjuk el, nem teljesen egyértelmű, hogy különálló járványtípus lenne a patécs. Lehet, hogy a bőrfelületen levő pirosuló foltok, vérzések általános elnevezésére szolgált, és így nem is halálok, hanem csak a tünetet jelöli. A halál oka lehetett tífusz, de akár kanyaró, skarlát, vagy más vérzéssel, kiütéssel járó betegség is.

Vérhas

Ezt a járványt viszonylag könnyen fel lehetett ismerni, erre utal a sok (56) bejegyzett haláleset. Az anyakönyvek alapján a biztosan vérhasban elhaltak zömmel 7 év alatti gyermekek, de minden korosztályból találunk áldozatokat. A vérhas egész korszakunkban jelen volt Őriszentpéteren, és zömmel nyár végén illetve ősszel a gyümölcsérés idején pusztított. Legnagyobb kitörése 1828-ban volt 14, illetve 1854-ben 8 halálesettel.

²⁵ PALLAS, 1896. 851.

²⁶ HOLLÁN, 1972. 1010.

²⁷ KOVÁTS, 1981. 37.

²⁸ ANDORKA, 1991. 130.

²⁹ KOCSIS, 2002.

³⁰ A gyermekhalandóságot vizsgáló hivatalos statisztikai elemzés is külön veszi a skarlátos, illetve „petecskóros” halottakat. Lásd GYERMEKHALANDÓSÁG, 1921. 36.

A tünetek viszonylagos hasonlósága (kínzó hasmenés, hascsikarás) miatt érdemes a kolerával is foglalkozni a vérhas okozta halálesetek vizsgálatakor. Az őriszentpéteri anyakönyvekben nem találunk a halálokok között kolerát. Ennek lehet az az oka, hogy a járvány elkerülte a térséget. Másik lehetőség, hogy nem ismerték fel a kolerát, csak a tüneteit írták be a halotti nyilvántartásokba. Vizsgáljuk meg a gyanús halálokokat. Hasmenés, hasfájás öt alkalommal szerepel a halál okaként: 1819-ben (2 eset), 1826-ban, 1880-ban és 1891-ben. Ezek nem esnek egybe az országos kolerajárványok idejével,³¹ valószínűleg nem kolerát jelölnek tehát, inkább utalhatnak a vérhas okozta megbetegedésre. Vérhányásban és hányásban nyolcan haltak meg a következő években: 1820, 1830, 1831, 1840 (2 eset), 1875, 1881, 1894. Ezek közül csak az 1831-es haláleset felel meg a kolerajárványok előfordulásának, így valószínűleg ez sem kolerát jelölhetett. Az az eshetőség, hogy a vérhas okozta megbetegedéseket keverték volna össze a kolerával nem bizonyítható az anyakönyvek alapján. A vérhas áldozatainak halálozási idejei közül ugyanis csak egy haláleset esik egybe a kolerajárványok idejével 1831-ben. A halotti anyakönyvek szerint az őriszentpéteri reformátusok között a kolera tehát nem pusztított.

Tüdővész (tuberkulózis)

A legtöbb áldozattal járó ragály, a folyamatosan jelenlevő tüdővész volt Őriszentpéteren, 122 halálozás köthető hozzá a vizsgált időszakban. Maga a kifejezés 1839-től bukkan fel az anyakönyvekben, 1811 és 1838 között a hektika³² szó jelölte a tüdővést a jegyzőkönyvekben.³³ Ezenkívül tüdővész halálokként vettük számításba az aszkóros³⁴ és abzehrung-os³⁵ halálokokat is.³⁶ A tuberkulózis főleg télen és kora tavasszal szedte áldozatait, valószínűleg más járványokkal, betegségekkel összekapcsolódva. Minden korosztályt pusztított, de főként a középkorúakat, időseket sújtotta. Jelenléte egészen 1895-ig bizonyított, vizsgált időszakunkban nem csökkent látványosan az általa okozott halálesetek

³¹ Nagy kolerajárványok Magyarországon: 1831, 1835–1837, 1848–1849, 1855, 1866–1867, 1873. Lásd DOBSZAY-FÓNAGY, 1998. 62–63. illetve TÓTH, 1998. 407.

³² RÉVAI, 1913. 693.

³³ A hektika kifejezés 1838-tól el is tűnik, ez is utal a tüdővésszel való egyezésre.

³⁴ Lásd ERDŐS 1998. Az anyakönyvekben az aszkór 1846–1890 között 14 alkalommal fordul elő.

³⁵ A német szótárak szerint ez a kifejezés is a tüdővészre, sorvadásra utal. Az anyakönyvekben 1818–1825 között négy alkalommal fordul elő. Lásd HALÁSZ 1987.

³⁶ A sorvadással, köhögéssel járó haláleseteket nem vettem fel a tüdővész halálesetek közé, mert nem bizonyítható egyértelműen, hogy csak a tuberkulózis tünete lennének.

száma. A tüdővész súlyos csapást 1855-ben és 1874-ben okozott a református gyülekezetnek hat, illetve hét halálozással.

Diftéria

Ez a fertőzés szintén egész korszakunkban jelen van, már 1799-től kezdve feljegyezték az anyakönyvekbe halálökként. Az összes torokdagadási, torokgyíkos bejegyzést ideértve 57 esetben okozott halált ez a ragály. Főleg a 7 év alatti gyermekek között pusztított, a 10 év feletti halálozás már nagyon ritkán fordult elő. Ez a betegség is télen, kora tavasszal támadott, szintén más vírusos betegségekkel együtt veszélyeztetve a kisgyermeket. Komolyabb járvány 1825-ben és 1884-ben volt, öt illetve hat haláleset járt a diftéria nyomában.

A járványokkal foglalkozó rész végén összefoglalásul elmondhatjuk: a magas halálozást hozó esztendőik halandósága mindig valamelyik járvány pusztításának volt köszönhető 1784–1895 között (vö. II. függelék). Az 1860-as évekig jellemző magasabb halandósági értékek mutatják, hogy ha az egyik járvány eltűnt, nemsokára helyébe lépett egy másik.³⁷ Óriszentpéteren az 1860-as évtizedtől kezdve ugyan csökken a halálozások száma,³⁸ de természetesen járványok a későbbiekben is okoztak egy-egy magasabb halandóságú évet.

Természetes halálokok³⁹

A járványok nyilvánvalóan nem ölelik fel az óriszentpéteri református halálozás egészét. Az anyakönyvekbe beírt halálokok jókora része ugyanis az úgynevezett természetes halandóság körébe tartozik. A következőkben azt vizsgáljuk, milyen betegségcsoportok találhatóak meg az óriszentpéteri halálokok között.⁴⁰

³⁷ ANDORKA, 1991. 130.

³⁸ Vö. KOLTAL, 2003. 216.

³⁹ A szisztéma a Kőrösi József által szerkesztett halandósági kötetek struktúráját követi, azt némileg leegyszerűsítve. Vö. KÖRÖSI 1876.

⁴⁰ A halálokok táblázatát lásd I. függelék.

Idegbajok

Az idetartozó betegségtípusok közül az epilepszia⁴¹ vált a legnagyobb mértékben halálökká Óriszentpéteren. 1797-től kezdve szerepel az anyakönyvekben nehézkór, nehéznnyavalya, nyavalyatörés, nehéz betegség⁴² címen. Korszakunkban végig ott van a halálokok között, az 1820–1839 közti években kiemelkedően sok, 27 halálos áldozatot követelve (lásd 4. táblázat).

Év/ betegség	Epilepszia	Gutaütés	Hurut	Tüdő- gyulladás	Rák	Szülés	Vizibetegség	Koraszülöttség
1784–1799	0	0	1	0	1	1	0	0
1800–1819	3	0	4	0	1	1	1	0
1820–1839	27	5	8	8	0	3	22	6
1840–1859	12	16	6	23	1	1	19	9
1860–1879	3	6	2	23	3	2	11	6
1880–1895	4	7	2	17	6	1	8	7
Összesen:	49	34	23	71	12	9	61	28

4. táblázat

A legmagasabb halálozással járó nem járványos megbetegedések az óriszentpéteri reformátusok között 1784–1895 között

Az idegbajos megbetegedések közé tartozik a szélütés, másnéven gutaütés is. Ez 34 halálesettel járt a vizsgált időszakban. Aggyvelőgyulladás csak háromszor fordult elő. Az anyakönyvekben 11 alkalommal szereplő idegláz nevű halálok is ebbe a csoportba tartozhat, bár az is elképzelhető, hogy valamelyik lázzal járó járvány kísérő tünete lehetett.⁴³

⁴¹ Nyavalyatörés alatt mindenféle görcsöket, illetve eszméletvesztéssel járó rohamot értettek, tehát nem a mai értelemben vett epilepszia okozott ilyen sok halálesetet. Lásd RÉVAL, 1916. 578.

⁴² Vö. MAGYARY-KOSSA, 1929. 305.

⁴³ A Pallas enciklopédia egyértelműen tifuszként azonosítja be. PALLAS, 1897. 182.

Vérkeringési bajok

Mivel a halálokok jókora része inkább tünetet, semmint magát a halál okát jelöli, az 1880-as évekig rendkívül nehéz beazonosítani az egyes szervi bajokat, így például a vérkeringési zavarokkal járó betegségeket is. A biztosan szívbántalmakban elhunytak száma mindössze négy fő az 1880-as évekből. Valószínűsíthetjük, hogy a vízibetegségben (vagy vízkórban) meghaltak is szív- vagy vérkeringési betegségben szenvedtek.⁴⁴ Ez a halálok 61-szer szerepel az anyakönyvekben, vagyis szokatlanul sok halálozás köthető a nevéhez, főleg a középkorú és idősebb embereket sanyargatta. A korszakunkban folyamatosan csökkenő vízibetegség okozta halálesetek igazolhatják feltételezésünket az anyakönyvezés pontosabbá válásáról.

Légzőszervi bajok

A torokgyulladásos eseteket a diftériához soroltuk, de ennek helyességét teljesen nem áll módunkban bebizonyítani, csak erős feltételezéssel élünk. A légzőszervi bajok közé tartoznak a hurutos betegségek,⁴⁵ amelyeket összesen 23 haláleset okaként tüntetnek fel az anyakönyvekben. A század közepétől ez már egyre kevésbé számít halálos betegségnek.⁴⁶ Gégebetegségről csupán egy haláleset tanúskodik 1871-ből.

A legtöbb halállal a tüdőgyulladás járt, durván évente egy ember meghalt benne. A tüdőlobként is szereplő betegség 71 áldozatot követelt 1818-tól kezdve egészen korszakunk végéig.⁴⁷ A tüdőgyulladás szintén télen és kora tavasszal okozott leginkább halálozást, feltételezhetően más betegségekkel összekapcsolódva. A kór főként a 30 évnél idősebb felnőttek körében pusztított.

Emésztőszervi bajok

Szintén csak az 1880-as évektől találunk pontos halálokokat a különböző bél- és gyomorbetegségekre vonatkozóan. Így például a legtöbb halálozást a bélsé-

⁴⁴ Esetlegesen vesebetegségre is utalhat a vízibetegség kifejezés. RÉVALI, 1926. 413.

⁴⁵ Ideszámítottuk a szamárköhögést, szamárhurutot is (2 eset).

⁴⁶ Elképzelhető az átfedés a hurutos és diftériás megbetegedések között. A korábban hurutos halálozások lehetséges, hogy diftériát takartak.

⁴⁷ Valószínűleg 1818 előtt is legalább hasonló arányban halhattak meg az őriszentpéteri reformátusok tüdőgyulladásban, de sajnos a halálokok megjelölése ebből az időszakból nagyon hiányos.

okozta, összesen nyolc halálessel emelve az 1880–1895 közti halandóságot. Ebből a betegségcsoportból a gyomorgörcs hét esetben, epeláz négy, sárgaság és lépbaj egy-egy esetben idézett elő halálozást. A vérhányásos, hasmenéses halálozásról már volt korábban szó (lásd Vérhas). A csömör⁴⁸ okozta megbetegedések is idetartozhatnak. Valószínűleg a gyomor megterhelése okozta betegségben hárman haltak meg időszakunkban Óriszentpéteren.

Húgy- és ivarszervi bajok

Az anyakönyvek egyetlen idetartozó halálesetről sem számolnak be, a szülésben meghaltakat leszámítva.⁴⁹ Ebben mindössze tízen haltak meg a több mint száz évet átölelő periódus alatt. Ez kevésbé hihető adat. Valószínűsíthetjük, hogy kimaradtak halálesetek az anyakönyvekből. Mivel közel negyven, 17 és 39 év közötti nő halál oka ismeretlen, feltételezhetjük, hogy közülük is halhattak meg néhányan szülés közben, de ennek pontos kiderítése nem lehetséges.

Mozgásszervi bajok

Az anyakönyvek szólnak lábbajokról, köszvényes és fekélyes halálesetekről, de ezeknek csekély a számuk, mindössze kilenc haláleset tartozik ehhez a betegségcsoporthoz.

Bőrbajok

Szintén kevés halálozást okozott ez a betegségcsoport. A kelevény és fakadék összesen négy halálessel járt a közösségben 1784–1895 között.

Alkati bajok

A legfontosabb haláleset ebben a kategóriában a veleszületett gyengeség, illetve koraszülöttség, amit Óriszentpéteren idétlenségként anyakönyveztek. Korszakunkban 28 ilyen haláleset történt, melynek évtizedes eloszlása állandónak tekinthető (lásd 4. táblázat).

⁴⁸ MAGYARY-KOSSA, 1929. 289.

⁴⁹ A halálokok között levő tünetek természetesen utalhatnak efféle bántalmakra is. Lásd I. függelék.

A másik fontos alkati baj a rák. A bizonyíthatóan rák okozta halálesetek száma ugyan csak 13, de ez a korszak végére emelkedő tendenciát mutat. Ami egyrészt utal arra, hogy e kór nem kifejezetten a régi századok betegsége volt. Másrészt azt is mutathatja, hogy az orvostudomány fejlődésével, a pontosabb anyakönyvezéssel együtt emelkedett a rákos halálesetek felismerésének aránya. Vagyis korábban is előfordulhattak rákos megbetegedések, csak elképzelhető, hogy nem ismerték fel a kórt, vagy egyszerűen nem írták be a halál okát.

A sorvadásos haláleseteket nehéz megítélni, mivel nem halálokot jelöltek, hanem tünetet, de valószínűleg kapcsolatban lehetnek a tüdővésszel⁵⁰ (az aszkórt oda is számítottuk). Azonban más betegségek is járnak elsoványodással, ezért a 21 sorvadásos halált nem soroltuk be a tüdővészhez.

Egyéb halált okozó betegségek, tünetek

A halálesetek jelentős részét adják az öregségi vagy végelgyengülésben meghaltak. Csak 1824-től jegyzik be az anyakönyvekbe ezt a halálokot, de így is 183 halálozást jelöltek ezzel. Szintén magas halálozási aránnyal járt a sínylődés, ami valószínűleg hosszas szenvedést jelenthetett. A hosszas betegségben elhunyattakkal együtt összesen 122 haláleset köthető ehhez a halálokhöz. A száraz betegséget sem lehet egyértelműen azonosítani. Magyary-Kossa a felnőttek esetében tüdővésszként, kisgyermekeknél a rossz táplálkozásból fakadó sorvadásként azonosítja.⁵¹ Hasonló a helyzet a hervadozás nevű halálokkal, amely főleg csecsemők halálozásánál szerepel, de nem lehet tudni, milyen kórt is jelölt pontosan. A forró hideglelés valamilyen lázzal járó betegségekre utalhat, 36-an haltak meg benne. A szegezés⁵² szintén csak tünet: oldalnyilallást, szűrő fájdalmat jelöl,⁵³ főleg a középkorúakat sújtotta. A szegezés 1804 és 1856 között 81 halálozás okaként szerepel a halotti anyakönyvekben. A Szent Antal tüze nevű betegségben⁵⁴ szenvedőket az orbánc sújtotta, az anyakönyvi adatok alapján csupán öt halálos áldozattal járt ez a fertőzés, az is az 1820-as években. A halva született, illetve a keresztséget nem ért gyermekek száma 38 fő volt, de valószínűsítjük, hogy sok keresztséget nem ért csecsemőt nem anyakönyveztek.⁵⁵ A leg-

⁵⁰ A Révai Lexikon tuberkulózisként értelmezi. Lásd RÉVAI, 1926. 413.

⁵¹ MAGYARY-KOSSA, 1929. 309.

⁵² MAGYARY-KOSSA, 1929. 310.

⁵³ PALLAS, 1896. 295–296.

⁵⁴ MAGYARY-KOSSA, 1929. 283, illetve 310.

⁵⁵ A csecsemőhalandóságról és az őrszentpéteri református közösség halandósági viszonyairól lásd KOLTAI, 2003. 215–222.

fontosabb természetes halálokok mellett az anyakönyvekben még találhatunk további olyan betegségeket, tüneteket, melyek ritkán vagy csak egyetlen alkalommal fordultak elő.⁵⁶

Erőszakos halálesetek

A halálokokkal foglalkozó munkánk befejező részében azokat a halálozásokat vizsgálnánk meg, amelyek se a járványos, se a természetes halálokok közé nem tartoznak, hanem valamilyen erőszakos cselekmény, sérülés okozta a halált.⁵⁷

Balesetek

1784 és 1895 között 44 balesetnek minősíthető halálozást találtunk az anyakönyvekben. Ezeknek a legnagyobb részét a vízbefulladások teszik ki (26 eset). Az áldozatok döntő többsége 7 év alatti kisfiú volt (14 eset), hasonló korú kislányok közül hatan fulladtak vízbe. Közülük öten törvénytelen születésűek voltak. Egyedül január hónapban nem találtunk vízbefúlásos halálesetet, a legtöbben májusban haltak meg (7 fő). A korszak folyamán végig megfigyelhető ez a halálok. A minta nem olyan nagy, hogy ebből általánosítani lehessen, de mentalitás-történetileg érdekes lehet, hogy a fiúk jóval nagyobb számban fulladtak vízbe, mint a lányok. Azonban a kisgyermek halálánál, főleg a rosszabb sorsú törvénytelen születésűeknél gyakran felmerül a kérdés, hogy véletlenek voltak-e ezek a balesetek.⁵⁸ Sajnos az anyakönyvi adatok a kérdés megválaszolására nem adnak elegendő információt, mivel a vízbefulladtak közül húszan az 1–7 év közötti korcsoport tagjai, de zömmel négy év felettiak, ezért talán mégsem tekinthetjük ezeket a haláleseteket a születésszabályozás (eme kegyetlen) módszerére szolgáló példának Őriszentpéteren.

A maradék 18 baleset teljesen vegyes haláleseteket tartalmaz, köztük munkavégzés közben bekövetkezett halálozásokat is. Ezek a balesetek érdekesek lehetnek a hétköznapi élet kutatóinak számára, hiszen a helyi munkákra, szokásokra is utalnak. Az első ilyen baleset 1785-ből származik, amikor egy csecsemőre nem vigyázott eléggé a cseléd lány, és a kisdéd beleesett egy sajtárba. 1803-ban egy szolga státusú férfit lovak rúgtak agyon, míg 1808-ban egy kisfiú

⁵⁶ Lásd I. függelék.

⁵⁷ Kovács Ferenc 1791-es halálozását nehéz bárhova is besorolni, mert őt 20 évesen „átok ütötte agyon”.

⁵⁸ KOCSIS 2002.

égett meg halálosan az „*ökrészek tüzénél*”. 1811-ben a 49 éves Laczó György pálinkát főzött a szőlőhegyen, amikor egy „*fokla*” (fáklya) meggyújtott egy sajtár pálinkát. Midőn Laczó ki akarta vinni a pálinkafőző helyiségből az üstöt, véletlenül magára borította azt. Egyheti szenvedés után halt meg. Horváth István disznóölés után halálozott el 1825-ben, miután egy sertés „*megvágta a combját.*” 1841-ben a 35 éves Szalár Erzsébet kútba esett. Az nem derül ki egyértelműen az anyakönyvből, hogy ez baleset, vagy öngyilkosság lett volna. Laczó Gábor 49 éves földműves fáról leesve halt szörnyet 1862-ben.⁵⁹ 1873-ban a 63 éves Szabó János és a 10 éves Szabó Julianna földhordás közben halt meg, miután „*rájuk szakadt a föld.*”

A legérdekesebb balesetként elkönyvelt haláleset a 62 éves Szabó Sándor halála, akit 1879-ben vízbe dobva találtak meg, egy héttel a halál beállta után. Bár az orvos véletlen halálesetet állapított meg, Mezey János lelkész fontosnak tartotta az anyakönyvben rögzíteni, hogy az áldozaton testi sérüléseket lehetett látni, vagyis ő nyilvánvalóan gyilkossággént értelmezte az esetet.

Ezen kívül öt kisgyermek halálózását égési sérülések okozták, míg két felnőttet fagyás. Az egyiküket, Zsoldos Ferencnét a Viszák és Kondorfa közti úton találták meg meztelenül, ekkor már a nagy hideg miatt halálra fagyva. Az anyakönyv több részletet nem árul el erről a furcsa halálesetről. A másik fagyásos halált „vétlen” fagyásnak minősíti az anyakönyvező 1862-ből.

Öngyilkosságok

Az anyakönyvek 1784–1895 között hat öngyilkosságról számolnak be.⁶⁰ Ezekből egyedül egy halálesetnek ismert az indoka. 1807. szeptember 11-én az 50 éves „borzashajú” Siska János „*köveket tett a nyakában levő tarisznyába illetve szűrébe és lábait jól megnyűgözte,*” majd szomszédja, Siska László itatóstavába ugrott, mivel egy hete „tüzes pokol var” támadta meg testét, és a kínok elviselhetetlenek voltak számára. Vagyis egy rendkívül fájdalmas betegség előli menekvés miatt válsztotta Siska János az öngyilkosságot.

Az összes többi öngyilkosság oka ismeretlen, csupán a módjáról és időpontjáról van adatunk. Sipos István 20 éves tanító 1866-ban lett öngyilkos, itt még nem jegyezték be az elkövetés módját. A 43 éves Kósa János 1874-ben agyonlőtte magát, míg Illés Mária 1882-ben, 32 évesen akasztotta fel magát. 1892-ben a 30 éves Siska Gábort („*elhagyatott hülye*”) találták a háza padlásán

⁵⁹ 1881-ben Szabó János (57 éves) hasonlóképpen halt meg.

⁶⁰ Ha Szalár Erzsébet halálesetét balesetnek minősítjük.

felakasztva. Az utolsó anyakönyvben rögzített öngyilkosság 1894-ből származik, a 41 éves Szászi Katalin saját szobájának gerendájára akasztotta fel magát.

Az esetek azt mutatják, hogy a század közepéig csak egyetlen esetben van információnk öngyilkosságról, amúgy az 1860-as évekig nem fordult elő ez a halálok a közösségben (vagy csupán nem írták be). Feltűnése a társadalmi viszonyok lazulásával is magyarázható, amire példa a növekvő törvénytelen születések száma is.⁶¹ Az utolsó négy halálesetből messzemenő következtetéseket nem tudunk levonni. A nemek aránya kiegyenlített az öngyilkosságok esetében. Az elhaltak életkora is hasonló, majd mindannyian a 30–49 éves korosztályba tartoztak.

Gyilkosságok

A gyilkosságok nem kerültek el az Őriszentpéteri kálvinista közösséget sem, összesen hét áldozatot követelt ez a halálok. Az első gyilkossági esetről rögtön 1785-ben olvashatunk az anyakönyvben. Ekkor ugyanis a Nagyrákosról Őriszentpéterre hazagyalogló, 30 esztendőes Galambos Jánosné⁶² útközben megkéselték. A lelkész többet nem ír az esetről. A későbbiekben is megfigyelhető, hogy bármilyen különleges halálesetnek is számíthatott a kis közösség életében egy-egy gyilkosság, nem sok feljegyzés készült róluk.

A következő bűntényt 1826-ban követték el. Az áldozat az 54 éves, ifjabb nemes Babos József volt, akit agyonlőttek.⁶³ Az 1860 és 1870 közti évtized vészterhes éveket hozott Őriszentpéterre, három férfit is meggyilkoltak nyolc éven belül. Először Bata Józsefet ölték meg 1862-ben. A 40 éves férfi halálát okozó esetről az anyakönyv is megemlékezik: „szomszédjával viszálykodott, és az halálra sújtotta”.

1864-ben meggyilkolták a falu tanítóját, a 49 éves Szabó Mihályt. A gyilkosság krimibe illő módon történt. Az otthon tartózkodó tanítót szobájában az asztalnál ülve lőtték le két golyóval. A gyilkos az ablakon keresztül lőtte le este nyolc órakor az áldozatot. A falu életében igen fontos szerepet betöltő Szabó Mihály halála valószínűleg nagy vihart kavarhatott a közösségben. Nem lehet csodálkozni azon sem, hogy az Őriszentpéterrel foglalkozó monográfia is kitér erre a gyilkosságra. A haláleset kapcsán azt fejtegeti Horváth Sándor, hogy a tagosítást, telekfelosztást a faluban irányító tanítót ezen tevékenysége miatt

⁶¹ A törvénytelen születésekről lásd KOLTAI, 2003. 191–192.

⁶² Leánykori nevét nem közli az anyakönyv.

⁶³ Az anyakönyvben csupán annyi áll, hogy „agyonlővetett”.

ölhette meg a tagosítás egy kárvallottja.⁶⁴ Ezzel a halálesettel érdekes összefüggésbe hozható Sipos István öngyilkossága, aki Szabót követte a tanítói állásban. Meglehetősen szokatlannak tűnik, hogy egymás után két tanító is erőszakos halállal halt meg az 1860-as évek közepén.

1870-ben a 37 éves Gál Jánost gyilkolták meg, méghozzá „*orozva*” agyonlőtték. A faluban elkövetett utolsó két gyilkosság áldozata nő volt. 1874-ben a 28 éves Kökény Juliannát agyonverték, majd vízbe dobták, ahol csak egy héttel a halál beállta után találtak rá. 1887-ben az akkor 45 éves Barbarics Zsófiát, Szabó Mihályhoz hasonlóan, az ablakon át agyonlőtték. A gyilkosságok pontos rekonstruálása természetesen nem lehetett a feladatunk, csupán az anyakönyvi állapot bemutatására törekedhettünk. Az 1784–1895 között elkövetett hét gyilkosság nem számít magas aránynak, de az 1860-as évtized három emberölése magyarázatra szorul, ami a későbbiekben további kutatásokat igényel.

Összegzés

Dolgozatunk célja az őriszentpéteri református közösség halotti anyakönyveiben szereplő halálokok elemzése, az egyes betegségtípusok azonosítása volt. A halálokok vizsgálatával terveztük kiegészíteni a korábban már elemzett halandósági viszonyokat,⁶⁵ illetve próbáltunk adalékokat nyújtani a járványok történetéhez, az őrségi falu népesedésének, történetének jobb megismeréséhez. Megállapítottuk, hogy a magas halálozást hozó esztendőkből mindig járvány okozta megbetegedések voltak a halandósági csúcsok hátterében. A járványok a 19. század közepére a jobb higiénias viszonyoknak köszönhetően vesztek erejükből, de a pestist és kolerát kivéve végig jelen voltak a közösség életében. Megkíséreltük azonosítani a halálozások zömét kitevő természetes halálokokat, illetve részletesen bemutatni a különböző erőszakos haláleseteket. Ez utóbbiak még további vizsgálatok után válhatnak igazán értékes mentalitás- és társadalomtörténeti forrássá. Reményeink szerint a halálokok vizsgálatával sikerült az őriszentpéteri közösség halandóságát egy másféle megközelítésből értelmezni.

⁶⁴ HORVÁTH, 1998. 89, illetve 208.

⁶⁵ Lásd KOLTAI, 2003. 215–222.

Halálok	Egyéb nevek	Időintervallum	Gyakoriság
patécs	petecs, petécs	1800-1843; 1872-1873	21
diftéria	torokdagadozás, torokfájás, torokdagadás, torokgyík, toroklob	1799-től folyamatosan	57
himlő		1798-1881	50
kanyaró	veres himlő, vöröshimlő, vörös?	1833-1868	26
tüdővész	hektika, abzehrung, aszkór	hektika: 1811-1838; tüdővész 1839-től végig	122
tüdőgyulladás	tüdőlob	1818-tól végig	71
sinylődözés	vö. hosszas betegség	1799-től folyamatosan bejegyzik 1884-ig	91
hervadozás		ritka	16
szegezés		1804-1856	81
csömör		ritka	3
szamárköhögés	köhögés, számarhurut, hurut	1797-től folyamatosan előfordul	23
hagymáz	tífusz, forró nyavalya?	hagymáz: 1823-1868; tífusz: 1876, 1879	26
orbánc	Szent Antal tüze	Szent Antal tüze: 1824-1827; orbánc: 1828	5
öregségi elgyengülés	végelgyengülés, elgyengülés, öregség	1824-től folyamatosan bejegyzik	183
hosszas betegség	hosszú nyavalya, sinylődözés?	1815-től folyamatosan bejegyzik	31
száraz betegség	száraztó nyavalya, tüdővész?	1797-től előfordul, ritka	5
epilepszia	nyavalyatörés, nehéz betegség, nehéz nyavalya, nehézkór, görcs?	1797-től folyamatosan előfordul	49

Halálokok	Egyéb nevek	Időintervallum	Gyakoriság
balesetek	égés, vízbefulladás, egyéb balesetek	gyakran előfordul (égés, vízbefulladás,...)	44
öngyilkosságok		ritka	6
gyilkosságok		ritka	7
vérhas	hasmenés?	1808-1888	56
hasfájás	hasmenés, (vérhas?), (kolera?)	ritka	5
szülésben		1808-tól gyakran előfordul	10
halva született		1814-től folyamatosan bejegyzik	32
koraszülött	idétlen	folyamatosan előfordul	28
dagadozás		1800-1852	8
rák	gangrena	1801-1854, utána pontosított megnevezések	13
vízibetegség	vízkór	1810-től végig	61
hysterica ad fecio	epilepszia?	ritka	2
kelevény	fakadék, gyulladás	ritka	6
fekélyek		ritka	3
bélbetegségek	miserere, bélséb, giliszta	19. század 2. felétől inkább be inkább	11
idegláz	hagymáz?	folyamatosan előfordul	11
szélütés	gutaütés, fejszédülés	1823-tól gyakran előfordult	34
gyomorbetegségek	gyomorboj	1880-as évektől pontosabb megjelölések	7
májbetegségek	májrothadás	ritka	3

Halálokok	Egyéb nevek	Időintervallum	Gyakoriság
szívbetegségek	szívszélhűdés	1880-as évektől pontosabb megjelölések	4
kószvény			1
lábfejás	lábdagadás	ritka	5
forró hideglelés	forró hideg, hidegtelelés, forró hidegláz, hidegláz, forróláz	gyakori 1814-től	36
agyvelőgyulladás	agyvelőbaj	ritka	3
vérfolyás			1
vérhányás	hányás, hánygörcs	folyamatosan előfordul	8
folyosó betegség			1
sárgaság			1
belső csúsz			1
csuklás			1
mellvízi betegség	mellfájdalom	1823-1876 között folyamatosan előfordul	8
sovtadás	és változatai (gége-), tüdővész?	folyamatosan előfordul	21
íjjedés			1
gégelob			1
vörheny	skarlát	1881-1884 között újjak így	4
vörös	kanyaró?	1888-1895 között újjak így	2
epeláz		ritka	4
lépbaj			1

Halálok	Egyéb nevek	Időintervallum	Gyakoriság
születése után meghalt		ennyit írtak be ezzel a formulával	6
fülgulladás			1
elfertőződött seb		rika	3
hashártyalob			1
egyéb	rosszul lett, átok, nyomorék		3
ismeretlen halálokok	1797-ig alig van bejegyzés, 1816-ig csak szórványos, utána már állandóan rögzítik a halálokat. Igazán pontos megjelölések csak az 1880-as évektől vannak.		695
Összesen:			2020

I. függelék

Év/járvány	Himlő	Kanyaró	Skarlát	Patécs	Vérhas	Hagymáz	Tüdővész	Diftéria	Összesen
1784-1797									0
1798	2								2
1799							2	2	2
1800	1			7				1	9
1801									0
1802							2	2	2
1803	1								1
1804	1			3					4
1805									0
1806				2					2
1807									0
1808					1				1
1809	3								3
1810									0
1811							1		1
1812									0
1813	4								4
1814	4						1		5
1815							1		1
1816									0
1817	3							1	4
1818								3	3

Év/járvány	Hímlő	Kanyaró	Skarlát	Patécs	Vérhas	Hagymáz	Tüdővész	Diftéria	Összesen
1819				1	1		2		4
1820				1			1	1	3
1821					1				1
1822							1		1
1823				1		1		2	4
1824	4							3	7
1825							2	5	7
1826					2				2
1827							1		1
1828					14			1	15
1829							1	3	4
1830							3	1	4
1831					1		3		4
1832	13			1			1		15
1833		2					3		5
1834							1	3	4
1835						1			1
1836		3		1		1			5
1837									0
1838					1		1		2
1839		6			1		1	1	9
1840					3	1	1		5

Év/járvány	Himlő	Kanyaró	Skarlát	Patécs	Vérhas	Hagymáz	Tüdővész	Diftéria	Összesen
1841						2	2		4
1842	1						1		2
1843				2			1		3
1844						2			2
1845		1							1
1846							1		1
1847						1	2	1	4
1848		8					1		9
1849		1					2		3
1850	2				5	1			8
1851						1			1
1852					1			2	3
1853					1			1	2
1854					8		3	1	12
1855	1				1		6		8
1856						1	3		4
1857					1		2		3
1858					1		4		5
1859					1		3		4
1860							1		1
1861							2		2
1862									0

Év/járvány	Himlő	Kanyaró	Skarlát	Patécs	Vérhas	Hagymáz	Tüdővész	Diftéria	Összesen
1863	1					3	1		5
1864						5	2		7
1865							1		1
1866		1							1
1867		3				1	3		7
1868		1		1	1	3	2		7
1869	1			2	2		4		7
1870				1	1		2		3
1871							5		5
1872	2			2			2	1	7
1873	1			1			3		5
1874	4						7		11
1875							2	3	5
1876						1	1	2	4
1877							1	2	3
1878				2	2			2	4
1879						1	1		2
1880					2		3	1	6
1881	1								2
1882								1	1
1883							2		2
1884			3		2		1	6	12

Év/járvány	Himlő	Kanyaró	Skarlát	Patécs	Vérhas	Hagymáz	Tüdővész	Diftéria	Összesen
1885							3		3
1886							2		2
1887									0
1888							1	1	2
1889		1			1		2	1	5
1890							2		2
1891							2	1	3
1892							1		1
1893							1		1
1894							2	1	3
1895		1					1	4	6
Összesen:	50	28	4	21	56	26	122	57	364

II. függelék

Források

Óri-Szent-Péteri Reformata Ekklesiának Matriculája. I-III. köt. (1784–1840, 1841–1880, 1881–1920).

1876. XIV. tc. In: *Magyar Törvénytár. 1875-1876. évi törvények*. Budapest, Franklin Társulat, 1896. 363–397.

Felhasznált szakirodalom

ADATOK

1913 *Adatok a járványos betegségek és az óvintézkedések kérdéséhez, különös tekintettel a vörhenyre*. Budapest, Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala, 1913.

ANDORKA

1991 ANDORKA Rudolf: Egy "igazi" magyar falu, Átány népesedésének története a XVIII–XIX. században. In: *Ethnographia*, 102. évf. (1991) 120–146.

BENDA

2000 BENDA Gyula: A halálozás és halandóság Keszthelyen 1747–1849. In: *KSH NKI Történeti Demográfiai Évkönyve 2000*. Szerk.: FARAGÓ Tamás–ŐRI Péter. Budapest, KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, 2000. 122–162.

BÓDY-Ö. KOVÁCS

2003 *Bevezetés a társadalomtörténetbe*. Szerk.: BÓDY Zsombor–Ö. KOVÁCS József. Budapest, Osiris Kiadó, 2003.

DOBSZAY-FÓNAGY

1998 DOBSZAY Tamás–FÓNAGY Zoltán: A rendi társadalom felbomlása. In: *19. századi magyar történelem 1790–1918*. Szerk.: GERGELY András. Budapest, Korona, 1998. 57–125.

ERDŐS

- 1998 Alispáni jelentések 1872–1890. In: *Fejér Megyei Levéltár Történeti Évkönyv*, 24. Szerk.: ERDŐS Ferenc. Székesfehérvár, Fejér Megyei Levéltár, 1998. 215–218.
http://www.leveltar.fejer.hu/konyvek/evkonyv_24/szomagyarazat.html

GYÁNI

- 2000 GYÁNI Gábor: *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. Budapest, Napvilág Kiadó, 2000.

GYERMEKHALANDÓSÁG

- 1921 *Gyermekhalandóság és gyermek-fertőzőbetegségek az 1901–1915. években*. Budapest, Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1921. (*Budapest Székesfőváros Statisztikai Közleményei*, 49.)

HALÁSZ

- 1987 HALÁSZ Előd: *Német–magyar kézisótár*. 17. kiad. Budapest, Akadémiai, 1987.

HANÁK

- 1998 HANÁK Péter: A halál Budapesten és Bécsben. In: *Budapesti Negyed*, 6. évf. (1998) 4. szám.
<http://www.bparchiv.hu/magyar/kiadvany/bpn/22/123-138.html>

HOLLÁN

- 1972 *Orvosi Lexikon*. Főszerk.: HOLLÁN Zsuzsa. III. köt. Budapest, Akadémiai, 1972.

HORVÁTH

- 1998 *Erdők és utak ölelésében. Őriszentpéter monográfiája 996–1996*. Szerk.: HORVÁTH Sándor. H. n., Lőrinczné Dolgos Ilona, 1998.

KOCSIS

- 2002 KOCSIS Aranka: A martosi „egyke”: születéskorlátozás egy kisalföldi faluban a 18–20. században. In: *Fórum: Társadalomtudományi Szemle*, 4. évf. (2002) 3. szám, 97–114.
<http://epa.oszk.hu/00000/00033/00011/kocsis.htm>

KOLTAI

- 2003 KOLTAI Gábor: Őriszentpéter népesedési viszonyai 1784–1895. A református egyházközség családrekonstrukciója. In: *KSH NKI Történelmi Demográfiai Évkönyve 2003*. Szerk.: FARAGÓ Tamás–ŐRI Péter. Budapest, KSH NKI, 2003. 179–235.

KOVÁTS

- 1981 KOVÁTS Zoltán: A népesedési viszonyok. In: *Debrecen története 1693–1849*. II. köt. Szerk.: RÁCZ István. Debrecen, k.n., 1981. 5–69.

KŐRÖSI

- 1876 KŐRÖSI József: *Pestváros halandósága 1872 és 1873-ban és annak okai*. Budapest, Ráth Mór, 1876.

MAGYARY-KOSSA

- 1929 MAGYARY-KOSSA Gyula: *Magyar orvosi emlékek. Értekezések a magyar orvostörténelem köréből*. II. kötet. Budapest, Eggenberger, 1929.

MARTON

- 1959 MARTON Zoltán: Egyes fontosabb hevenylertőző megbetegedések Magyarországon. I. rész. In: *Statisztikai Szemle*, 57. évf. (1959) 3. szám, 250–273.

NOIRIEL

- 2001 GÉRARD NOIRIEL: *A történetírás „válsága”*. Budapest, Napvilág Kiadó, 2001.

PALLAS

- 1896 *A Pallas Nagy Lexikona*. XIII. köt. Budapest, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1896.

PALLAS

- 1897 *A Pallas Nagy Lexikona*. XVI. köt. Budapest, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1897.

RÉVAI

- 1913 *Révai Nagy Lexikona*. IX. köt. Budapest, Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, 1913.

RÉVAI

1916 *Révai Nagy Lexikona*. XIV. köt. Budapest, Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, 1916.

RÉVAI

1925 *Révai Nagy Lexikona*. XVIII. köt. Budapest, Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, 1925.

RÉVAI

1926 *Révai Nagy Lexikona*. XIX. köt. Budapest, Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, 1926.

REVEL

2001 Jacques REVEL: Történelem földközelpől. In: Giovanni LEVI: *Egy falusi ördögűző és a hatalom*. Budapest, Osiris Kiadó, 2001. 5–35.

SEBŐK

2000 *Történeti antropológia*. Szerk.: SEBŐK Marcell. Budapest, Replika Kör, 2000.

SZABADY

1964 *Bevezetés a demográfiába*. Szerk.: SZABADY Egon. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1964.

SZIJÁRTÓ

2000 SZIJÁRTÓ M. István: Történeti antropológia és mikrotörténelem. Az új társadalomtörténet. In: *BUKSZ* 2000 nyár, 151–159.

TÓTH

1998 TÓTH Zoltán: A népesség gyarapodása és polgárosodása. In: *19. századi magyar történelem 1790–1918*. Szerk.: GERGELY András. Budapest, Korona, 1998. 405–415.